

УДК 821.111(73)-312.9:572.026/028

*Наталія Криницька***МУЛЬТИКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ДОРОБКУ УРСУЛИ ЛЕ ГУЇН**

Пропонується узагальнення сценаріїв розвитку людства, які моделюються у фантастичних творах Урсули Ле Гуїн. Наголошується на важливій ролі мистецтва в еволюції суспільства до взаємоповаги й підвищення культурного рівня як оптимального варіанта розв'язання глобальних і національних проблем.

Ключові слова: Урсула Ле Гуїн, наукова фантастика, фентезі, мультикультуралізм, сценарії подолання мультикультурних проблем.

21 жовтня 2009 р. виповнилося 80 років із дня народження американської письменниці Урсули Ле Гуїн – майстра багатьох літературних жанрів, насамперед наукової фантастики (НФ) та фентезі, чия творчість майже нікого з читачів не залишає байдужим, викликаючи цілий спектр емоцій: від захоплення до дратування. На нашу думку, причини такого розмаїття рецепції криються, зокрема, у творчій нестандартності письменниці, її вмінні уникати пасток традиційних підходів і вказувати на ці пастки читачам. Зміна структур, за допомогою яких свідомість сприймає світ (концептів, міфів, стереотипів тощо), – процес болісний, проте життєво необхідний, коли індивідуум не встигає за темпами розвитку людства або воно рухається в небезпечному напрямку.

Попри великий науковий дискурс проблемам мультикультуралізму бракує ефективних шляхів розв'язання в сучасному світі. Якщо в 1996 р. американський соціолог і антрополог А. Аппадурай наголошував, що модель взаємозв'язку між глобальним, національним і локальним поки що не розроблена [5, с. 178-201], то слід визнати, що така оптимальна модель не знайдена й дотепер. Російський дослідник В. Галецький констатує: „Мультикультуралізм... як практика – це своєрідна плата за стабільний розвиток суспільства шляхом делегування частини реальних і уявних переваг окремим групам... це зрада фундаментальних інтересів західного світу, але тут ми маємо справу з класичною життєвою ситуацією: логіка й хід життя часто виявляються сильнішими за ідеали та ілюзії молодості” [3, с. 189].

Мультикультурного виміру доробку У. Ле Гуїн у той чи інший спосіб торкалися численні дослідники (К. Сінклер, Дж. Бітнер, Б. Бакнелл, Р. Ерліх, Е. Каммінгс, М. Кедден, С. Лем, В. Рошелл, Ш. Співак та ін.), проте жоден із них не мав на меті запропонувати узагальнення тих сценаріїв розвитку людства, які моделюються в її

творах. Спробуємо довести, що зображення письменницею цих шляхів розвитку не тільки чітко відповідає всім відомим на сьогодні варіантам подолання мультикультурних проблем, а й дозволяє осмислити переваги й недоліки кожного зі сценаріїв.

Почнемо з того, що розуміння фантастичних творів У. Ле Гуїн неможливе без урахування їх антропологічного компонента. Культурна антропологія стала долею її батьків – Альфреда Льюїса та Теодори Крьоберів. Один із провідних антропологів США ХХ ст., А. Крьобер відомий передусім як дослідник культури північноамериканських індіанців. Virізняючись широким колом наукових інтересів, він значно збагатив теоретичну та фізичну антропологію, етнографію, археологію, лінгвістику тощо [4, с. 328-329]. Т. Крьобер, яка допомагала чоловікові в дослідженнях, є автором творів для дітей, зокрема книги „Іші у двох світах” про останнього індіанця з племені „яхі” (Yahi).

У певному сенсі можна стверджувати, що доробок У. Ле Гуїн є продовженням справи батьків засобами фантастичної образності, яка наділяє автора могутнім інструментом спекулятивного дослідження антропологічних проблем. Письменниця вважається одним із засновників так званої „soft science fiction” – піджанру НФ, який ґрунтується на гуманітарних і соціальних науках, тоді як базисом традиційної „hard science fiction” є точні й природничі науки. Розквіт „soft science fiction”, пов’язаний з ідеологією руху „лівих” і концепцією мультикультуралізму зокрема, відбувався в 1970-ті роки. На відміну від „hard science fiction” як відображення світогляду білих інтелектуалів, пік популярності котрої спостерігався в 1960-ті роки, „soft science fiction” не постулює владу, насильство чи культуртрегерство ані як етичний стандарт, ані як потребу сюжету. Багато головних героїв У. Ле Гуїн є антропологами за фахом: Роканнон (роман „Світ Роканнона”, *Rocannon's World*, 1966 р.), Дженлі Аі (роман „Ліва рука темряви”, *The Left Hand of Darkness*, 1969 р.), Радж Любов (повість „Слово для світу – ліс”, *The Word for World Is Forest*, 1972 р.), Саті („Тлумачення”, *The Telling*, 2000 р.) та ін. Цих протагоністів лише певною мірою можна назвати прогресорами (термін, запропонований А. та Б. Стругацькими) – представниками високорозумних рас, котрі мають сприяти науковому й культурному розвитку цивілізацій, що стоять на нижчому технологічному рівні, – адже ідея прогресорства пов’язана з існуванням ієрархії культур, а для У. Ле Гуїн така нерівність неприпустима. Антропологи письменниці – це навіть не самотні паладини альтруїзму й науки, як прогресори науково-фантастичних творів А. та Б. Стругацьких, Г. Гаррісона, Л. Спрега де Кампа та ін. Їх контакт з іншою цивілізацією – це пошук діалогу, поступове взаємне навчання, збагачення і змінення, зумовлені глибинною повагою до іншої культури. Такий підхід, на жаль, залишається майже унікальним для світової фантастики, навіть в епоху постмодернізму, що заперечує ієрархічні структури як такі.

Американська дослідниця К. Сінклер розглядає протагоністів письменниці як аутсайдерів, маргінальність котрих слугує засобом критичного підходу до соціальних відносин. Продовжуючи започатковану Р. Нудельманом, Д. Барбуром та Д. Сіллом традицію сприймати рух від фрагментарності до єдності як головний мотив У. Ле Гуїн, К. Сінклер наголошує на ідеалі письменниці як спільноті диференційованих культур, де відмінності є не бар'єрами, а істотними засобами самотрансценденції [6, с. 50-65].

Перейдемо тепер до власне реалізації Урсулою Ле Гуїн варіантів мультикультурної спільноти. Сценарій перший (майже утопічний на сьогодні) – ліберально-гуманістичний фундаменталізм/комунізм у дусі творів І.А. Єфремова: суспільство має стати метарасовим, метаєтнічним, метарелігійним, де людину, як мріяв Мартін Лютер Кінг, будуть оцінювати лише за змістом її особистості. У доробку У. Ле Гуїн така модель пропонується, зокрема, в романі „Око чаплі” (*The Eye of the Heron*, 1978 р.), де зображується життя на планеті Вікторія, яка за п'ятдесят років до подій, описаних у романі, стала своєрідною в'язницею для двох груп землян – злочинців і пацифістів. Ієрархічне, побудоване на насильстві суспільство Столиці, сформоване потомством вбивць і злодіїв, протиставляється спільноті нащадків борців за мир, що мешкають у Шанті-тауні, – отже, конфлікт у романі полягає не в расово-етнічних, а в ідейно-соціальних розбіжностях. Хоча обидві групи складаються з представників різних націй, населення Столиці, де переважають вихідці з промислових центрів так званої Бразиль-Америци – нащадки сучасних бразильців і аргентинців, – є більш однорідним, ніж у повному розумінні слова мультикультурна спільнота Шанті-тауна. Авторка показує, що саме високий рівень загальної культури та спільні ідеали роблять можливим існування цієї комуні. Її своєрідним символом стає дерево-кільце, яке росте на планеті, зокрема біля Будинку зібрань Шанті-тауна: навколо дерева-прародителя, що поступово відмирає, виростають двадцять-шістдесят молодих рослин: „Кожне з дерев мало власну кореневу систему й крону, проте їх кореневі системи перепліталися, а крони торкалися. Це було єдине дерево-кільце” [7, с. 46].

Сценарій другий (теж доволі утопічний) – так звана „сандвіч-цивілізація”: суспільство є конфедерацією абсолютно автономних спільнот. Якщо в мультикультурному суспільстві етнічні групи обмежені його рамками, то сандвіч-цивілізація дозволяє цим групам проявляти свою ідентичність повною мірою, а об'єднує їх якась метаідеологія чи метарелігія. Така модель під назвою Ліги всіх світів і згодом Екумени представлена У. Ле Гуїн у творах Хайнського циклу (*The Hainish series*). Ліга з центром на планеті Хайн, прабатьківщині всіх цивілізацій, об'єднує десятки світів, розташованих на величезній відстані один від одного, а тому ізольованих і самодостатніх. Установлення контакту відбувається лише на індивідуальному рівні, для запобігання порушенню балансу,

і залежить насамперед від дій єдиного посланця Ліги. Метаідеологією цієї цивілізації є взаємне співробітництво, а технічно Ліга тримається завдяки засобам миттєвого зв'язку. Проблемні ситуації, як показано, наприклад, у романі „Слово для світу – ліс”, вирішуються за участю представників усіх рас, що формують єдиний уряд. Архіпелаг, зображений у фентезійному Земноморському циклі (*The Earthsea series*), теж є певною мірою сандвіч-цивілізацією, бо об'єднує подібні до планет Хайнського циклу острови з політичним центром на острові Хавнор і магічним центром на розташованому неподалік острові Рок. Доцільне використання магії, яка в ранніх творах письменниці є метафорою мистецтва, а в зрілих і пізніх – науки, формує метаідеологію культур Земномор'я. Елементи сандвіч-цивілізації наявні і в зображенні Західного узбережжя, що представлено насамперед у романі-утопії „Завжди повертаюсь додому” (*Always Coming Home*, 1985 р.): тут нащадки американців мешкають в окремих поселеннях, проте їхнє життя контролюється так званою Столицею розуму – мережею комп'ютерів, що накопичують і зберігають інформацію про все живе, з метою не дати цивілізації загинути.

Третій можливий сценарій, пов'язаний із новою конфігурацією світу внаслідок приходу месії, що сповістить істину, яка змінить весь сучасний культурний ландшафт, не розглядається У. Ле Гуїн як позитивний. Антирелігійна (радше антидогматична) позиція особливо чітко висловлена письменницею в оповіданні „Поле зору” (*The Field of Vision*, 1975 р.), повісті „Утрачені раї” (*Paradises Lost*, 2002 р.) та вже згаданому романі „Тлумачення”. Прихід месії об'єднає тільки частину людей, бо позбавить вибору тих, хто має власне духовне й інтелектуальне життя. Як показано У. Ле Гуїн у цих творах, новий розкол пройде не за етнічними ознаками, а між прихильниками й опонентами нового месії.

За четвертим сценарієм, людство об'єднується перед спільною загрозою. Розробка такого варіанта окреслюється в романі „Світ Роканнона”, де на планеті Фомальгаут-ІІ представники різних рас, передусім ліу та фійа, допомагають землянинові Роканнону в боротьбі зі злочинцями з планети Фарадей, які повстали проти Ліги всіх світів із метою захоплення влади. У романі „Планета вигнання” (*Planet of Exile*, 1966 р.) письменниця більш детально і глибоко змальовує об'єднання двох народів на планеті Верель: альтерран – нащадків колоністів, що втратили зв'язок із рідною Землею, і теварців – представників місцевого племені, яке знаходиться на первіснообщинному рівні розвитку. Загроза навали кочових племен гаалів на тлі неминучої суворої зими, що триває майже чотирнадцять років за земним календарем, змушує альтерран шукати шляхів військового союзу з теварцями, які переважають їх за чисельністю. У. Ле Гуїн майстерно зображує процес руйнації опозиції „свій-чужий”, коли гордість кожного з народів (більшість із них вважає за людей тільки „своїх”) поступається усвідомленню

необхідності єднання. Контакт починається на особистісному рівні – з кохання доньки вождя теварців Ролері та лідера альтерран Джакоба Агата. Гинуть супротивники цього контакту – теварець Уквет і альтерранин Гуру Пілотсон; за помилку недовіри до союзників теварці мають розплачуватися своїм зруйнованим містом і численними вбитими. Обставини штовхають тих небагатьох теварців і альтерран, хто вижив, назустріч один одному, і суто фізіологічні зміни в організмі нащадків землян – поява реакції на місцеві мікроби – свідчать про адаптацію альтерран до своєї „планети вигнання”, про можливість плідних шлюбів між цими народами. Унаслідок таких змін, як показано в наступному романі циклу „Місто ілюзій” (*City of Illusions*, 1967 р.), на планеті виникає гібридна нація, якій вдалося зберегти й високу культуру нащадків землян, і живучість місцевих племен. Той факт, що відбувається злиття саме двох народів, дозволяє У. Ле Гуїн відтворювати різноманітними засобами улюблений символ „Інь-Ян”: символікою світла і темряви, білого і чорного; портретними характеристиками пари героїв; зміною їх активних і пасивних ролей та точок зору тощо.

П'ятий сценарій пророкує поступове розв'язання мультикультурних проблем за допомогою якихось не відомих на сьогодні джерел і механізмів, зокрема технологічних: аналогічний приклад – страх англійців кінця ХІХ ст., що внаслідок збільшення населення Лондон потоне в кінському гної, – зараз здається дитячим, бо виникнення автомобілів звело цю проблему нанівець. У Хайнському циклі У. Ле Гуїн двома основними технічними винаходами, що змінюють формат спілкування, є засіб миттєвого зв'язку ансібль (*ansible*) та чартен-перехід (*charten*) через час і простір. Знаменним видається той факт, що обидва винаходи були запропоновані вченими-анархістами – мешканцями планети Анаррес, де провідна ідеологія пов'язана із співпрацею та взаємодопомогою. Саме геніальному фізику Шевеку – головному героєві двозначної утопії-антиутопії „Знедолені” (*The Dispossessed*, 1974 р.), який після важких років випробувань під тиском недосконалих для талановитої особистості систем анархізму, капіталізму й соціалізму все ж таки робить вибір на користь першого, удається розробити теорію темпорального поля, що дає змогу подолати часопросторові бар'єри і згодом створити Лігу всіх світів.

Отже, зв'язок – ключове слово для розв'язання мультикультурних проблем у ранньому доробку письменниці. У пізній творчості У. Ле Гуїн спостерігаємо поглиблення розробки шляхів до взаєморозуміння між представниками різних етносів. Реалізацію метафори про світобудівну роль слова авторка демонструє в повісті „Історія шобіків” (*The Shobies' Story*, 1990 р.), де інтернаціональний екіпаж, що складається з десяти представників різних світів Ліги, здійснює на експериментальному кораблі переміщення з планети на планету та втрачає орієнтири в часі й просторі, бо кожний член екіпажу бачить свою реальність. Єдиним

способом урятування „шобіків” виявляється слово, а саме їх розповіді про свої враження, що дозволяє створити спільну для всіх реальність.

У повісті „Танцюючи до Ганама” (*Dancing to Ganam*, 1993 р.), яка є продовженням „Історії шобіків”, заради налаштування на синхронне сприйняття реальності капітан команди Далзул пропонує членам аналогічного інтернаціонального екіпажу колективний спів, вважаючи, що лише музика допоможе їм дістатися планети Ганам. Учасник польоту Шан пояснює, в який спосіб пов’язані музика і танець: „танцюючи, люди самі стають музикою” [8, с. 118], – тобто людина (мікрокосм) намагається в танці відтворити музику як ритм буття (макрокосм). Упевненість Далзула не була марною: політ проходить успішно. „У хорі чи танцювальній групі, – нагадує В. Рошелл, – існує водночас „особистість і група” й „особистість у групі” [10, с. 157]. „Співами й танцями людина виражає себе як член вищої спільноти”, – писав Фр. Ніцше [1, с. 58].

Таким чином, кращими метафорами успішної взаємодії У. Ле Гуїн вважає колективну розповідь про події та хоровий спів (знаходження спільного ритму), коли сприйняття реальності представниками різних груп синхронізується за допомогою мистецтва. Ці метафори відображають провідну роль мистецтва в розвитку мультикультуралізму. „Неможливо заперечувати роль міжплемінних – міжетнічних – міжнаціональних контактів у тому, що ми називаємо культурою, на всіх етапах розвитку людства... Власне природа літератури... обумовлює – через постійну циркуляцію, взаємне „запилення”, відзвуки та відлуння одне одного – культурне „мулатство” будь-якої національної літератури”, – наголошує Н.О. Висоцька [2, с. 4].

І, нарешті, шостий сценарій – народження нового світу завдяки асиміляції різних етносів на території ареалу білого населення – може розглядатися і як апокаліптичний для прихильників чистоти європеїдної раси, і як оптимістичний для тих, хто розуміє необхідність притоку „свіжої крові” в умовах „занепаду Європи”. У. Ле Гуїн вочевидь належить до оптимістів: її землі майбутнього, наприклад, у романах „Планета вигнання” й „Ліва рука темряви”, є темношкірими, що свідчить про перемогу домінуючих генів негроїдної раси в результаті асиміляції. Такі зміни не сприймаються авторкою як трагічні: як слушно зауважує С. Рейд, „Урсула ще з дитинства навчилася від своїх рідних та їх знайомих дивитися за межі окремої точки зору” [9, с. 3].

Отже, зазначене вище дає змогу висувати, що в епоху глобалізації дослідження мультикультурного вектора доробку У. Ле Гуїн набуває особливого значення – не тільки літературознавчого, а й соціального. Перша (ліберально-гуманістична) модель демонструє, що мирне існування мультикультурного суспільства можливе лише за умов невеликої кількості його представників, високого рівня їх культури та наявності спільних ідеалів. Друга модель – сандвіч-

цивілізація – охоплює значну кількість людей і дозволяє запобігти асиміляції етносів, проте її необхідними чинниками є наявність визнаного всіма органами керування, миттєвість зв'язку та ізоляваність народів, що на сучасній планеті важко забезпечити. Не є виходом, на думку У. Ле Гуїн, і третя модель – прихід месії, – оскільки такий варіант тільки змінить конфігурацію розколу між людьми: він відбуватиметься не за етнічними ознаками, а за релігійними. Як доволі ефективний, особливо для двох народів, хоча й дуже не бажаний, розглядається авторкою четвертий сценарій – об'єднання перед спільною загрозою. Найбільш оптимістичним видається п'ятий сценарій, що веде до розв'язання етнічних проблем за допомогою засобів, зокрема технічних, на сьогодні ще не відомих (хоча інтернет та мобільний зв'язок уже долають бар'єри між народами). Авторські метафори успішної взаємодії – колективна розповідь та хорівий спів – свідчать про важливість мистецтва у процесі взаєморозуміння між етносами. Можливо, тому У. Ле Гуїн сприймає як позитивний шостий сценарій – народження нового світу завдяки асиміляції культур і народів на території ареалу білого населення, – бо вірить, що навіть якщо генетично ознаки європеїдної раси будуть зникати, її мистецтво житиме в нащадках, вплітаючи свою розповідь у літопис світу.

Отже, головним способом подолання міжнаціональних проблем для У. Ле Гуїн є поступова еволюція суспільства в напрямку до взаємоповаги й підвищення культурного рівня, насамперед шляхом мистецтва. Вивчення творчості письменниці переконує, що не слід недооцінювати роль особистості в історії: на книгах Урсули Ле Гуїн виховувалося два-три покоління освічених американців, і в розвитку расової, національної та культурної толерантності, що відбувся в суспільстві за останні десятиліття, є і її лепта.

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької]. – 2-е вид., доп. – Львів : Літопис, 2001. – 832 с.
2. *Высоцкая Н.* Транскультура или культура в транс? / Наталья Александровна Высоцкая // Вопросы литературы. – 2004. – № 2. – С. 3-24.
3. *Галецкий В.* Критическая апология мультикультурализма / Владислав Галецкий // Дружба народов. – 2006. – № 2 – С. 169-189.
4. Культурология. ХХ век : энциклопедия: в 2 т. / [гл. ред. и сост. С.Я. Левит]. – СПб. : Университетская книга; ООО „Алетейя”, 1998. – Т. 1 : А-Л. – 447 с.
5. *Appadurai A.* Modernity at Large : Cultural Dimensions of Globalization / Arjun Appadurai. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1996. – 248 p.
6. *Sinclair K.* Solitary Being: The Hero as Anthropologist / Karen Sinclair // Ursula K. Le Guin: Voyager to Inner Lands and Outer Space [De Bolt Joe, ed.]. – Port Washington, NY. : Kennikat Press, 1979. – P. 50-65.

7. *Le Guin U.K. The Eye of the Heron / Ursula K. Le Guin.* – NY : Harper & Row, 1978. – 179 p.
8. *Le Guin U.K. A Fisherman of the Inland Sea / Ursula K. Le Guin.* – NY : HarperPrism, 1994. – 207 p.
9. *Reid S.E. Presenting Ursula K. Le Guin / Susan Reid.* – NY : Twayne Publishers, 1997. – 121 p.
10. *Rochelle W.G. Communities of the Heart: The Rhetoric of Myth in the Fiction of Ursula K. Le Guin / Warren Rochelle.* – Liverpool : Liverpool University Press, 2001. – 195 p.

Аннотация

Предлагается обобщение сценариев развития человечества, которые моделируются в фантастических произведениях Урсулы Ле Гуин. Отмечается важная роль искусства в эволюции общества по направлению к взаимоуважению и повышению культурного уровня как оптимального варианта решения глобальных и национальных проблем.

Ключевые слова: *Урсула Ле Гуин, научная фантастика, фэнтези, мультикультурализм, сценарии решения мультикультурных проблем.*

Summary

Summarizing the scenarios of the development of the mankind that are modeled in Ursula Le Guin's SF and fantasy has been given in the article; the important role of the art in the evolution of the society towards the mutual respect and raising the cultural level that is the best way of solving the global and national problems has been emphasized.

Key words: Ursula Le Guin, science fiction, fantasy, multiculturalism, the scenarios of solving the multicultural problems.

Стаття надійшла до редколегії 6.04.2010 р.